

Anje Dijk: Nederlands als tweede taal voor volwassenen

Taalcursussen voor allochtone volwassenen staan volop in de belangstelling, zowel beleidsmatig als wat de praktijk van de volwasseneneducatie betreft. In de basiseducatie is de belangstelling van cursisten zelfs zo groot dat er door de minister extra middelen beschikbaar zijn gesteld om wachtlijsten te bestrijden.

Ook op inhoudelijk gebied staan de ontwikkelingen niet stil. Op 1 juni verscheen *Nederlands als tweede taal, handboek voor de volwasseneneducatie*, geschreven door Piet Litjens. Deze publikatie is gebaseerd op ervaringen in de opleidingspraktijk en is verschenen in de serie handboeken didactiek basiseducatie van SLO/ACCO.

In het kader van de presentatie van dit boek werd op vrijdag 1 juni 1990 in de Jaarbeurs te Utrecht een studiemiddag over Nederlands als tweede taal georganiseerd door de afdeling Volwasseneneducatie van de SLO. Centraal stond die middag de stand van zaken in de praktijk van het NT2-onderwijs aan volwassenen en in de opleidingen tot docent en educatief werker.

De belangstelling was groot: het kleine zaaltje dat voor de gelegenheid was besproken, zat al snel vol met geïnteresseerden: hoofdzakelijk mensen die werkzaam zijn als docent of ondersteuner in de volwasseneneducatie.

Na de opening door de heer Van Zon, medewerker van de afdeling Basiseducatie van de SLO, hield Anje Dijk een inleiding over het belang van leerplanontwikkeling NT2. Zij is werkzaam bij de afdeling Volwasseneneducatie van de SLO op het gebied van Nederlands als tweede taal. Ze heeft onlangs een uitgebreid inventariserend onderzoek afgesloten naar de stand van zaken van het NT2-onderwijs in het dag-/avondonderwijs en naar de behoefte van

leerplanontwikkeling voor NT2. Haar inleiding is na dit verslag afgedrukt (Bijlage 1).

Piet Litjens, de auteur van het gepresenteerde boek, was de volgende spreker. Als onderwijsgevende en nascholer heeft hij ruime ervaring in het onderwijs van het Nederlands als tweede taal en is werkzaam bij de afdeling Basiseducatie van de SLO. Hij beklemtoont het belang van reflectie op het leren en de wijze waarop begeleiders het leerproces kunnen stimuleren. Zijn inleiding is eveneens na dit verslag afgedrukt (Bijlage 2).

Aansluitend was er de mogelijkheid tot discussie. Het publiek leek open te staan voor de manier van werken die Piet Litjens voorstelt. Er kwamen echter vragen als: 'Is deze manier van werken realiseerbaar in grote groepen?' 'Wat vind jij een ideale groepsgrootte?' en 'Doe je in je boek ook suggesties voor differentiatie?'. Piet Litjens gaf aan, dat natuurlijk altijd een zekere vaardigheid opgebouwd moet worden, voordat een docent het analyseren van spreek- en schrijfsproducten goed in de vingers heeft, maar dat er dan ook met grotere groepen mee te werken valt. Bovendien biedt een goed analyse van producten de mogelijkheid om elke cursist gerichte opdrachten te geven die aansluiten op het individuele taalvaardigheidsniveau.

Na de theepauze hielden Mevrouw Taminiau en de heer Teunissen, aan wie het boek gepresenteerd zou worden, een korte inleiding.

Als eerste kreeg mevrouw M. Taminiau het woord. Zij is verbonden aan de stichting IMOA: steunpunt voor Innovatieprojecten ten behoeve van etnische Minderheden op het snijvlak van Onderwijs en Arbeidsmarkt.

Zij belichtte in haar inleiding vooral de beleidskant van de inspanningen die erop gericht zijn minderheidsgroepen een volwaardige plaats in de samenleving in te laten nemen.

Ze benadrukte dat het noodzakelijk is om groepen allochtonen op onorthodoxe wijze zodanige onderwijstrajecten te bieden dat ze zo snel mogelijk en langs een zo efficiënt mogelijke weg op de arbeidsmarkt terechtkomen.

De inleiding van mevrouw Taminiau riep nogal wat felle reacties op. De boodschap van mevrouw Taminiau was: willen we ervoor zor-

gen dat allochtonen een plekje op de arbeidsmarkt krijgen, dan moeten we daarvoor zorgen door op onorthodoxe wijze, niet via reguliere onderwijs, maar via allerlei andere wegen, opleidingen te organiseren. Met name bij de korte tijdsduur van de onderwijstrajecten die door IMOA in gang gezet zijn, zetten sommigen uit het publiek grote vraagtekens. Zij konden zich niet aan de indruk onttrekken dat dergelijke trajecten de allochtonen meer kwaad dan goed doen, omdat daarmee nog steeds mensen worden opgeleid die in zo'n korte tijd onvoldoende voorbereid kunnen worden op de arbeidsmarkt.

Vervolgens kreeg de heer F. Teunissen het woord. Hij is voorzitter van de projectgroep *Nederlands als tweede taal* van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Deze projectgroep coördineert en initieert activiteiten met betrekking tot NT2-onderwijs en zorgt ervoor dat activiteiten op elkaar afgestemd worden.

De heer Teunissen deelde mee dat de projectgroep *Nederlands als tweede taal* zich tot nu toe bezighoudt met het NT2-onderwijs aan vier- tot zestienjarigen. In de toekomst zal echter ook het NT2-onderwijs aan volwassenen in het takenpakket van de projectgroep komen.

Analoog aan de notitie 'Werken aan Nederlands als tweede taal' voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs, maakte hij de volgende opmerkingen:

- er zal onderzocht moeten worden wat de specifieke ontwikkelingsbehoeften zijn met betrekking tot het NT2-onderwijs aan volwassenen
- gekeken moet worden hoe de huidige praktijk op deze behoeften reageert
- er moet geïnventariseerd worden welke programma's en materialen er beschikbaar zijn voor deze doelgroep
- naar aanleiding van die inventarisatie moet gekeken worden hoe het staat met de implementatie van die programma's
- de scholingsbehoeften van onderwijsgevendens moet geïnventariseerd worden
- er moet gekeken worden hoe het staat met de voorlichting
- er zal bekeken moeten worden of er onderwijs-onderzoek gedaan moet worden en waar dat onderzoek zich op moet richten.

De heer Teunissen gaf aan dat de commissie

in de eerste instantie op zoek zal gaan naar de antwoorden op deze vragen om op grond daarvan gerichte activiteiten op te kunnen zetten.

Tot slot werden door de heer B. Cras, hoofd van de afdeling Volwasseneneducatie van de SLO, de eerste exemplaren van het boek *Nederlands als tweede taal, handboek voor de volwasseneneducatie* aangeboden aan mevrouw Taminiau en de heer Teunissen. Een boek waar velen op de terugreis in de trein waarschijnlijk meteen in zijn begonnen.

Literatuur

Litjens, P. *Nederlands als tweede taal. Een handboek voor de volwasseneneducatie*. Amersfoort/Enschede, ACCO/SLO 1990.

Dijk, A. *Een verkenning van het onderwijs aan hoger opgeleide anderstaligen in het dag-/avondonderwijs*. Enschede, SLO, juni 1990.

Bijlage 1

ANJE DIJK *Het belang van leerplanontwikkeling voor het NT2-onderwijs*

In mijn inleiding zal ik ingaan op de noodzaak om voor NT2-onderwijs gedegen, goed onderbouwde leerplannen te ontwikkelen. Ik maak hierbij gebruik van de bevindingen uit een inventariserend onderzoek dat ik heb verricht naar het NT2-onderwijs in de praktijk van het dag-/avondonderwijs.

Doel van dat onderzoek was om, op basis van de stand van zaken van dat onderwijs en de knelpunten die gesignaleerd zijn, te komen tot aanbevelingen voor leerplanontwikkeling. De beschrijving van het verkennend onderzoek waarin een aantal van de bevindingen uit mijn inleiding is terug te vinden, is te lezen in een rapport met als titel *Een verkenning van het onderwijs aan hoger opgeleide anderstaligen in het dag-/avondonderwijs*. Dit rapport is te bestellen bij de SLO.

Ik zal eerst kort ingaan op enkele gegevens uit het onderzoek zelf, daarna zal ik aangeven welke aanbevelingen voor leerplanontwikkeling uit het onderzoek naar voren zijn gekomen.

Voor het verkennend onderzoek heb ik acht dag-/avondscholen, die al geruime tijd NT2-onderwijs verzorgen, nader bekeken. Het gaat hierbij om scholen die in sommige gevallen al zo'n tien jaar aan de weg timmeren.

Aanvankelijk werd er bij het les geven aan allochtonen voornamelijk gewerkt op basis van intuïtie en natte-vingerwerk. Men beschikte niet over een gangbare NT2-didactiek en er was nauwelijks bruikbaar lesmateriaal.

Daarom zijn veel docenten noodgedwongen zelf materiaal gaan ontwikkelen of bestaand materiaal gaan aanpassen. Daarbij werd zoveel mogelijk aangesloten bij de wensen en de behoeften van de groep waaraan op dat moment les werd gegeven.

Een kenmerk van het NT2-onderwijs uit die tijd was vaak, dat de lijn ontbrak: het onderwijs werd gegeven op basis van vragen uit de groep cursisten of naar aanleiding van leuke teksten die toevallig voorhanden waren of er werd gebruik gemaakt van lesmateriaal dat wel geschikt leek. Dit had vaak tot gevolg dat er nauwelijks een duidelijke opbouw te vinden was in de cursussen die aangeboden werden.

Het ontbreken van zo'n duidelijke opbouw is niet zo verwonderlijk, als je bedenkt in wat voor situatie die cursussen gegeven werden – en nu ga ik over tot het spreken in de tegenwoordige tijd, want die situatie bestaat nog steeds: NT2-docenten moeten werken zonder duidelijke eindtermen en zonder duidelijke niveauomschrijvingen. Men hanteert verschillende aanduidingen en criteria voor het vaststellen van het taalvaardigheidsniveau van cursisten en voor het bepalen van het niveau waarop een cursus gegeven wordt. Dat betekent dat er veel cursussen gegeven worden en materiaal ontwikkeld is, zonder dat daarvoor een landelijk eenduidig kader geschapen is; lijnen waarlangs het NT2-onderwijs zich zou moeten bewegen zijn nauwelijks geoperationaliseerd.

Dit wil niet zeggen dat er in de afgelopen tien jaar alleen maar slecht onderwijs gegeven is, integendeel! Er is gelukkig heel wat goed materiaal ontwikkeld en er zijn belangrijke en bruikbare ervaringen opgedaan in het opzetten van cursussen voor anderstaligen.

Wel is het duidelijk dat het hoog tijd wordt, de inzichten en de ervaringen ten aanzien van het NT2-onderwijs te bundelen om zo te komen

tot een aanbod dat duidelijk en herkenbaar is.

Die herkenbaarheid is nu vaak ver te zoeken:

- voor allochtonen is het onduidelijk waaruit het aanbod van NT2-cursussen bestaat; het volgen van een cursus biedt geen garantie en de certificaten die uitgereikt worden, hebben in de meeste gevallen geen enkele maatschappelijke status
- voor allochtonen maar ook voor betrokken instanties is het vaak niet duidelijk wie welke cursussen biedt, wat de doelgroep van die cursussen is, welke allochtonen er voor in aanmerking komen en wat er in die cursussen wordt aangeboden
- voor docenten is het vaak onduidelijk wat ze in een cursus precies moeten aanbieden, wat de doelstellingen van die cursus moeten zijn en hoe ze die doelstellingen moeten omzetten in concreet lesmateriaal
- ten slotte is er onduidelijkheid over de maatschappelijke relevantie van cursussen: hoe zorg je ervoor dat je cursusaanbod die elementen bevat, die anderstaligen in de maatschappij, in hun dagelijks leven, in een eventuele vervolgopleiding, daadwerkelijk nodig hebben? Hoe bepaal je dat?

In het rapport wordt een drietal aanbevelingen gedaan voor leerplanontwikkeling.

EERSTE AANBEVELING De ervaringen die de afgelopen jaren zijn opgedaan met het geven van NT2-onderwijs moeten in kaart gebracht worden. Op basis daarvan kan het NT2-onderwijs gestroomlijnd worden.

Daarvoor is het nodig het NT2-onderwijs aan volwassenen nader te karakteriseren. Daarbij moet met name gezocht worden naar een antwoord op de vraag: 'Wat zijn de specifieke kenmerken van taalverwerving die gelden voor volwassenen?'

Daarnaast moet er een overzicht komen van de belangrijkste onderzoeken die voor NT2-onderwijs gedaan zijn. Resultaten die daaruit komen, moeten toegankelijk en bruikbaar gemaakt worden. Ook moet er een overzicht komen van de leermiddelen die in de afgelopen jaren beschikbaar zijn gekomen voor volwassen tweede-taalleerders.

Ik ben blij dat ik kan constateren dat het boek *Nederlands als tweede taal* een goede aanzet geeft in de richting van deze aanbeveling. In een van

de delen wordt een fasering aangebracht in het taalverwervingsproces van volwassen anders-taligen. Op basis van die fasering worden suggesties gedaan voor de invulling van het onderwijs in deze verschillende fasen van taalverwerving. De fasering lijkt erg waardevol en bruikbaar voor de leerplanontwikkeling NT2 voor volwassenen.

TWEEDE AANBEVELING Waar het natuurlijk om gaat, is curricula te ontwikkelen voor het NT2-onderwijs aan volwassenen in de verschillende werksoorten BE, PBVE en VAVO. Daarvoor zou er nauwe samenwerking tot stand moeten komen tussen die instellingen en de verschillende ondersteunende instellingen.

Resultaat van die samenwerking zal moeten zijn een basiscursus en vervolgcursussen NT2, uitgewerkt naar verschillende doelgroepen en uitstroomrichtingen.

Dit kan leiden tot eenduidige aanduidingen van taalvaardigheidsniveaus.

Op basis daarvan en op basis van ervaringen en voorstellen uit het veld moeten uitspraken gedaan worden over de invulling van het NT2-onderwijs.

Ook voor het werken aan deze tweede aanbeveling biedt het boek van Piet Litjens goede handvatten. Op basis van de fasering in taalverwerving doet hij bruikbare suggesties voor de invulling van het NT2-onderwijs.

DERDE AANBEVELING Een derde aanbeveling die in het rapport gedaan wordt, is dat er specifieke schakelende cursussen ontwikkeld moeten worden voor anderstaligen die duidelijke doorstroomwensen hebben. Hiervoor moet natuurlijke gebruik gemaakt worden van de ervaringen die al door scholen zijn opgedaan.

Momenteel wordt in een samenwerkingsverband tussen de SLO en het dag-/avondonderwijs gewerkt aan zo'n schakelende cursus NT2 voor hoog opgeleide allochtonen die door willen stromen naar een HBO-opleiding.

Vorig jaar is door het Bureau Beleidsontwikkeling IMOA het initiatief genomen tot het ontwikkelen van een dergelijke cursus. Dat initiatief heeft uiteindelijk geleid tot het project waaraan nu gewerkt wordt. De schakelende

cursus die ontwikkeld wordt, zal bestaan uit vier lesmodulen en een intake-module. Voor het ontwerp van de cursus is dankbaar gebruik gemaakt van een aantal gegevens en ideeën uit het boek van Piet Litjens, dat in conceptvorm in ons bezit was.

Zo is in de cursus een grote plaats ingeruimd voor het ontwikkelen van het reflectief vermogen van cursisten, zodat cursisten vat krijgen op het proces van taalverwerving. Dit levert docenten tevens aangrijpingspunten voor de invulling van het onderwijs. Ook wordt er gericht aandacht besteed aan het gestructureerd onderwijzen van de productieve vaardigheden spreken en schrijven. De spreek- en schrijfvaardigheidsprodukten worden geanalyseerd met behulp van het analysemodel dat Piet Litjens in zijn boek aanreikt. Ik zal daar verder niet op in gaan, Piet zal daar in zijn inleiding ongetwijfeld meer over vertellen.

Hiermee heb ik willen aangeven dat leerplanontwikkeling voor het NT2-onderwijs niet alleen noodzakelijk is, maar ook dat het mogelijk is. Zo langzamerhand zijn er voldoende ervaringen, onderzoeken en materialen voorhanden. Er zou meer overleg moeten komen tussen die verschillende werksoorten en de instellingen die ondersteuning bieden; overleg dat moet leiden tot gezamenlijke activiteiten waaruit curricula voort kunnen komen. Het gaat hier immers om het maken en invullen van een relatief nieuw vak. Om dat te doen is een bundeling van krachten een noodzakelijke voorwaarde. Het gaat om een vak waaraan grote behoefte is, een vak dat goed en doordacht ingevuld en opgezet moet worden. Een vak dat de toegang biedt aan allochtonen tot participatie in de Nederlands samenleving. De ingrediënten voor het opzetten van dat vak zijn er. Het boek *Nederlands als tweede taal* is een ingrediënt dat zeker niet mag ontbreken.

Bijlage 2

PIET LITJENS *Het begeleiden en stimuleren van tweede-taalverwerving door volwassenen*

Het Nederlands is voor niet-Nederlandstalige volwassenen een tweede, soms derde of vierde taal, die met enige inspanning te leren en met meer dan enige deskundigheid te onderwijzen is.

De afgelopen tien jaar is het onderwijs Nederlands als tweede taal (NT2) aan volwassenen volop in beweging geweest. De aandacht was vooral gericht op de ontwikkeling van leermiddelen en de bevordering van deskundigheid van onderwijsgevers. Verschillende tijdschriften zijn opgericht, die de ontwikkelingen in de praktijk, in de taalwetenschap en alles wat daartussen ligt, op de voet volgen. Er is veel gezegd en geschreven over de manier waarop het NT2-onderwijs aangepakt moet worden. Er is een omschrijving gemaakt van het drempelniveau en een niveau sociale redzaamheid (Coulmou e.a. 1987). Een internationaal onderzoeksproject met een Nederlands aandeel heeft zich gericht op het proces van tweede-taalverwerving door volwassenen. Vanuit verschillende disciplines is een groot aantal doctoraalonderzoeken gewijd aan de problematiek van NT2-verwerving en -onderwijs. De topics van de afgelopen jaren waren: thematisch onderwijs; de receptieve benadering; de 'benaderingen'; alfabetisering; toetsen en evaluatie; krompraters; doorstroming; Nederlands op de werkvloer; voortgezette tweede-taalverwerving; studievaardigheden.

De afgelopen tien jaar is er een aantal leermiddelen verschenen voor het onderwijs Nederlands als tweede taal aan volwassenen. Het is een bekend gegeven dat er ondanks de beschikbaarheid van professioneel ontwikkelde leermiddelen en toetsen in de praktijk door onderwijsgevers nog erg veel materiaal (bij) moet worden gezocht of gemaakt. Zij zullen zich steeds moeten afvragen of het leerstofaanbod in leermiddelen optimaal geschikt is voor een groep, voor een individuele leerder. Of het tempo niet te hoog is of te laag; of de inhoud interessant en motiverend zijn. Dit zijn vragen die in de praktijk voortdurend spelen. Bovendien zijn veel leermiddelen die de laatste jaren ontwikkeld zijn, deelprogramma's. Dat wil zeggen, dat ze gericht zijn op een specifieke doelgroep, een bepaalde fase in het tweede-taalverwervingsproces en soms ook op een of meerdere (deel)vaardigheden. Het vereist deskundigheid van de onderwijsgevers om samenhang en continuïteit aan te brengen in het tweede-taalontwikkelingsproces. De feitelijke beslissingen over de precieze samenstelling van het curriculum voor het NT2-onderwijs die-

nen in de praktijk genomen te worden door de onderwijsgevers zelf, in samenspraak met elkaar, daarbij in sommige gevallen bijgestaan door instanties die ondersteuning bieden. De losse bouwstenen (leermiddelen) voor zo'n curriculum zijn tot op zekere hoogte aanwezig, de samenhang ontbreekt in veel gevallen nog.

De laatste tijd neemt de behoefte aan en de belangstelling voor leerplan- en toetsontwikkeling voor het NT2-onderwijs aan volwassenen toe. De tijd is rijp voor het aanbrengen van meer systematiek in het tweede-taalonderwijs en het op elkaar afstemmen van NT2-cursussen. De recent ontwikkelde leermiddelen leveren een belangrijke bijdrage aan het bevorderen van structuur. Mijn bijdrage aan de continuïteit in het tweede-taalverwervingsproces en de samenhang in het NT2-onderwijs is het combineren van ervaringen en inzichten die op verschillende terreinen opgedaan en verkregen zijn. Theorie en praktijk probeer ik vanuit een pragmatische invalshoek met elkaar te confronteren. Om de onderwijsgevende te ondersteunen bij en te inspireren tot het bewaken van de continuïteit van het tweede-taalverwervingsproces is dit boek samengesteld.

Met dit boek poog ik niet alle ontwikkelingen op het gebied van tweede-taalverwerving en -onderwijs op een rijtje te zetten. In dit boek worden de belangrijkste grondslagen van het NT2-onderwijs beschreven. Er wordt een globale lijn geschetst voor het NT2-onderwijs door voorstellen te doen voor het onderwijzen van taalvaardigheden en het observeren en analyseren van mondeling en schriftelijk taalgebruik van NT2-leerders. Door middel van reflectie op mondeling en schriftelijk taalgebruik van beginnende en gevorderde leerders kunnen onderwijsgevers greep krijgen op het proces van tweede-taalverwerving. Vervolgens wil ik laten zien hoe moeilijk het is om dit proces goed en doeltreffend te stimuleren en begeleiden. Het beschouwen en analyseren van mondeling en schriftelijk taalgebruik geeft de onderwijsgevende inzicht in de juistheid van zijn beslissingen op het gebied van leerstof en didactiek. Het onderwijzen van een tweede taal is een vorm van voortdurend experimenteren en reflecteren. Experimenteren met het taalaanbod en de manier waarop taal aangeleerd moet worden, en reflecteren op het taalgebruik van leer-

ders. De reacties van de onderwijsgevende maar ook van andere Nederlandstaligen op mondeling en schriftelijk taalgebruik geeft de leerder inzicht in de juistheid van beslissingen op het gebied van woorden, zinnen, uitingen. Ook het leren van een tweede taal is een vorm van voortdurend experimenteren en reflecteren. Experimenteren met klanken, betekenissen, grammaticale structuren en met de manier waarop dingen gezegd moeten worden in allerlei situaties.

Een tweede taal wordt sneller geleerd naarmate de leerder bewuster bezig is met zijn eigen taalverwervingsproces en naarmate de onderwijsgevende beschikt over vaardigheden om dit ingewikkelde proces goed te begeleiden. Als beide het NT2-onderwijs en -verwervingsproces op deze wijze benaderen, is succes enigszins verzekerd. Met dit boek lever ik een bijdrage aan de ontwikkeling van de vaardigheid van zowel de onderwijsgevende als de leerder te reflecteren op taal.

VERSLAG

Marion Keiren: RAIN-symposium 'Instructie in begrijpend lezen'

De eerste grote actie van de jonge vereniging RAIN, Reading Association in the Netherlands, was de organisatie van een symposium op 27 juni in Duivendrecht, waarvan het thema was: instructie in begrijpend lezen. Voor dit thema was gekozen omdat er de laatste tijd meer onderzoek naar begrijpend lezen wordt gedaan, waarvan de resultaten gevolgen kunnen hebben voor de onderwijspraktijk. *Onderwijs* van begrijpend lezen, in de zin van 'instructie geven', vindt nog nauwelijks plaats, zo stelde inleider P. Reitsma.'

Diverse sprekers waren gekomen om het thema vanuit verschillende invalshoeken te benaderen. Voor het voetlicht traden J. van Geenen van het Katholiek Pedagogisch Centrum, A. Walraven van het Paedologisch Instituut Amsterdam, A. G. Bus en H. Hacquebord van de Rijksuniversiteit Groningen, L. Verhoeven van de Katholieke Universiteit Brabant en C. Aarnoutse van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Als speciale gast was de gezaghebbende Amerikaanse onderzoeker David Pearson uitgenodigd. Helaas bleek hij uiteindelijk niet te kunnen komen. Een plaatsvervangster vond de organisatie in D. Dumonnier-Schellart. Zij werkt als cognitief onderwijspsycholoog in Houston en is redactielid van *The Reading Research Quarterly*.

Recente ontwikkelingen

Schellart noemde in haar lezing enkele recente ontwikkelingen in het onderzoek naar begrijpend lezen in de Verenigde Staten. Eerst schetste zij elementen van de context waarin het lezen plaatsvindt: van lezer, taak en tekst naar instructionele setting, sociale en historisch-